

Novi modeli teritorijalnog razvoja

SINERGIJSKI POTENCIJALI RAZVOJA POLJOPRIVREDE I TURIZMA

Dugogodišnja pitanja održivosti turizma i njegove fleksibilnosti dodatno su dovedena u fokus efektima pandemije virusa COVID-19. Grad Dubrovnik, kao i ostatak jadranske Hrvatske, tijekom 2020. g. doživio je velike gubitke u turizmu. Ideja o potrebi diversifikacije turističkog razvoja i smanjenja njegova negativnog utjecaja na povijesnu jezgru grada Dubrovnika i socioekonomski razvoj lokalne zajednice potiče implementaciju modela teritorijalnog razvoja utemeljena na sinergiji poljoprivrede i turizma kao važnih razvojnih resursa okolice grada Dubrovnika. Tradicionalna orijentacija turizma Republike Hrvatske na boravišni i masovni turizam predstavlja problem, a ne rješenje. Turistički razvoj

zasnovan prvenstveno na ponudi turističkog smještaja i valorizaciji osnovnih prirodnih i kulturnih elemenata rezultira prevelikom koncentracijom turističkih kretanja na određenom području, što posljedično uzrokuje turističku polarizaciju i visoku stopu sezonalnosti¹.

IVANA
KATURIĆ,
SVEN
SIMOV,
ŽAKLINA
GRGIĆ,
MARIO
GREGAR

Novi model teritorijalnog razvoja trebao bi biti otporniji na različite promjene te usmjeren na više sinergijskih razvojnih faktora koji će osigurati veću fleksibilnost gospodarstva i društva, što je posebice važno za otpornost u nepredvidljivim fluktuacijama tržišta poput ovog uzrokovanog pandemijom virusa COVID-19.

¹ Zlatar Gamberozić i Tonković, 2015.

MODELI TERITORIJALNOG RAZVOJA

Teritorijalni razvoj obuhvaća instrumente upravljanja prostornim razvojem unutar sustava prostornog uređenja, a usklađujući ga sa strateškim razvojem. S teorijskog aspekta teritorijalni razvoj i korištenje prostora zahtijevaju istovremeno interdisciplinarni, multidisciplinarni i polidisciplinarni pristup, pri čemu prostorni ili strateški plan nije puko usklađivanje samostalnih disciplina, već podrazumijeva funkcionalnu suradnju te međusobno metodološko prilagođavanje i objedinjavanje različitih znanosti i struka na istom zajedničkom zadatku².

U RH postoji dihotomija sustava strateškog planiranja i sustava prostornog razvoja, koja je vidljiva i kroz upravljanje dvaju ministarstava (MRRFEU³ te MPGI⁴) i dva-ju zakona (Zakon o prostornom uređenju, NN 153/13, 65/17, 114/18, 39/19, 98/19; Zakon o sustavu strateškog planiranja i upravljanja razvojem Republike Hrvatske, NN 123/17). Uslijed dihotomnog pristupa s dvama sustavima strateškog i prostornog planiranja u hrvatskom nacionalnom okviru onemogućuje se koherentna uspostava i provođenje modela teritorijalnog razvoja. Sustav strateškog planiranja prvenstveno diskurzivnim elementima postavlja smjereve razvoja koji u konačnici imaju minimalnu vezu s resursnom osnovom i potencijalima teritorija. Prostorno planiranje funkcionira prvenstveno kao planiranje zasnovano na namjeni, dakle fokusirano je na definiranje onog što se u prostoru ne smije dogoditi, dok je poticanje onog što bi se trebalo dogoditi, još uvijek izvan nje-

gova dometa. Albrechts⁵ navodi kako je ovo karakteristika brojnih zapadnoeuropskih sustava prostornog planiranja. Ovakva ograničenja posebno su istaknuta u sustavima prostornog planiranja koji su prema tradiciji planiranja kategorizirani u razred *sveobuhvatnog integriranog pristupa*, kakav ima i RH, a koji se temelji na sistematizaciji i hijerarhiji prostornih planova od nacionalne do lokalne razine, te je više usmjeren na uređenje i koordinaciju u prostoru nego na gospodarski razvoj⁶.

Drugim riječima, alati strateškog, odnosno diskrecijskog odlučivanja i proračun izdvojeni su od sustava prostornog planiranja. Oba sustava zaustavljena su u *vakuumu* opsežne analize i nedostatne implementacije. Iz navedenih razloga analiza strateških i prostorno-planskih dokumenata slab je alat za definiranje hrvatskog modela teritorijalnog razvoja. Hrvatskom sustavu strateškog razvoja nedostaje konkretan implementacijski okvir za valorizaciju strateških dokumenata teritorijalnog razvoja te njihovu adekvatnu i mjerljivu provedbu u prostoru⁷. Iz tih razloga postoje problemi u stvaranju uspješnog teritorijalnog razvoja, koji neće biti opterećen nedostatcima obaju sustava, a koje je potrebno riješiti praćenjem rezultata i preusmjeravanjem razvoja u konceptu teritorijalnog razvoja.

Istodobno na razini EU-a imamo nekoliko značajnih dokumenata poput Europskog zelenog plana (EU Green Deal) i Strategije *od polja do stola*, a koji mogu značajno redefinirati izvore financiranja za preusmjeravanje razvoja. Budući teritorijalni modeli razvoja grada Dubrovnika, ali i brojnih drugih gradova u Republici Hrvatskoj, značaj-

2 Albrechts, 2004.

3 Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije.

4 Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine.

5 Albrechts, 2004.

6 European Commission, 1999.

7 Institut za javnu upravu, 2015.

no mogu profitirati povezivanjem i sinergijskim djelovanjem ovih dviju EU strategija i njihovim potencijalima financiranja.

TRENUTAČNI MODEL TERITORIJALNOG RAZVOJA DUBROVNIKA

Trenutačni model teritorijalnog razvoja prostora grada Dubrovnika rezultat je usklađenog djelovanja PPU-a Grada Dubrovnika⁸, Strateškog plana Grada Dubrovnika 2018. – 2020., Programa razvoja Grada Dubrovnika do 2020. godine, Strategije razvoja kulture Grada Dubrovnika 2015. – 2025., Strategije razvoja pametnog Grada Dubrovnika, Strategije razvoja turizma Grada Dubrovnika i drugih sektorskih strateških dokumenata.

Temeljni razvojni problem grada Dubrovnika, istaknut u gotovo svim navedenim strateškim dokumentima, jest preopterećenost povijesne jezgre i središta turističkim kretanjima, što posljedično utječe na promjene u socioekonomskim obilježjima jezgre (gentrifikacija) kao što su demografski pad, prometna zagušenja (posebice u ljetnim mjesecima), gubitak lokalnog kulturnog identiteta i nedostatak prihvatljivih stambenih rješenja za mlade i lokalno stanovništvo. Posebice je potrebno istaknuti proces gentrifikacije⁹ kao najvećeg problema povijesne jezgre Dubrovnika do kojeg dolazi zbog zajedničkog pada broja stambenih objekata u korist turističkih smještajnih kapaciteta i poslovnih prostora te ujedno rasta ci-

jena preostalih stambenih objekata zbog atraktivne lokacije u centru grada. Medijalna je cijena poslovnih prostora u Dubrovniku 2019. godine bila druga najveća u Hrvatskoj i to 12 599 kn/m².

Gentrifikacija je proces koji označava fizičku i socioekonomsku promjenu područja, obično u centru gradova, koja uzrokuje promjene društvenih slojeva te smanjenje ekonomskih razlika stanovnika u korist bogatijeg¹⁰. Često dovodi do smanjenja broja postojećih usluga potrebnih za svakodnevno funkcioniranje stanovnika, a umjesto toga stvara više objekata koji pružaju jedinstvene doživljaje, poput specijaliziranih objekata gastronomske ponude ili dizajnerskih dućana. U Dubrovniku je gentrifikacija iznimno uočljiva jer se ponuda grada više prilagođava mnogobrojnim turistima, koji ne sudjeluju u istoj mjeri ni s istim potrebama u svakodnevnom životu u jezgri, a manje lokalnom stanovništvu i zadovoljenju njihovih potreba, što zbog izražene sezonalnosti dodatno slabi funkcionalnost jezgre.¹¹ Kao posljedica turizma i gentrifikacije veliki je problem života u gradu prenamjena stambenih prostora u luksuznu smještajnu ponudu, što utječe i na funkcionalnu i estetsku promjenu dijelova grada. Proces posljedično uzrokuje povećanje cijena stambenih objekata što lokalno stanovništvo nije u mogućnosti pratiti te se uz nedostatak funkcija za obavljanje svakodnevnih potreba odlučuje za preseljenje u cjenovno prihvatljiviji dio grada ili u gradsku okolicu koja ima znatno manji pritek turista.

Dubrovačko-neretvanska županija ima najvišu medijalnu cijenu stanova/apartmana u Republici Hrvatskoj koja iznosi 13 590 kn/m². Grad Dubrovnik jedina je

⁸ Službeni glasnik Grada Dubrovnika (7/05, 6/07, 10/07, 03/14, 09/14, 19/15, 18/16, 25/18, 13/19, 7/20).

⁹ Gentrifikacija – proces urbane obnove koji se odnosi na uređenje zapuštenih dijelova grada, ali kako proces investicija u nekretnine i njihovo unapređenje ujedno donosi povećanje cijena nekretnina i usluga, dolazi do promjene strukture stanovništva i doseljavanja stanovnika višeg materijalnog statusa, a iseljavanja stanovnika koji ne mogu pratiti povećanje cijene života u tom području grada (Atkinson, 2004.).

¹⁰ Čaldarović i Šarinić, 2008.

¹¹ Kunst, 2017.

jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj koja ima medijalnu cijenu stanova¹² veću od 15 000 kn/m². Također, ima i posebno izražen problem s indeksom priuštivosti od 36.5 koji označava da je za 1 m² stana potrebno izdvojiti 36.5 % godišnjeg dohotka stanovnika. Razlog za tako visoke cijene veliki je utjecaj inozemnih turista koji svojim različitim platnim mogućnostima utječu na cijene najma stanova u Dubrovniku, čime domaći stanovnici, poput studenata, mladih obitelji i sezonskih radnika, imaju velikih poteškoća s pronalaskom cjenovno prihvatljivog stana za najam. Time je grad ugrožen i postoji mogućnost gubitka lokalnog i kulturnog identiteta na kojem se zapravo i temelji razvoj turizma – na tradiciji i kulturnoj baštini domaćeg stanovništva.

Kvaliteta života nije jednostavno mjerljiva stavka te se prilikom njezina određivanja moraju uzeti u obzir dodatne okolnosti koje utječu na nju. Grad Dubrovnik u pogledu ostalih jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj ima visoki standard te bi time kvaliteta života trebala biti među najvišima, no postoje razlike unutar samoga grada, a posebno se u tom pogledu ističe povijesna jezgra Starog grada koja je pod UNESCO-ovom zaštitom. Kao glavni nedostaci ističu se velike gužve, poglavito u ljetnim mjesecima, a s time i pripadajuća buka, onečišćenje i zagađenost prirodnog i umjetnog okoliša, iznimno veliki pritisak na postojeću strukturu ugostiteljskih, smještajnih i drugih objekata i usluga te se zbog velikog broja stranih turista osjeća postepeni gubitak lokalnog identiteta i kulture. Trenutačni model turističkog razvoja u gradu stvorio je otoke urbanizacije koji uzrokuju prostornu fragmentaciju i socioe-

konomsku segregaciju stanovništva¹³. Godine 2011. u jezgri su bila 1282 stambena objekta, od toga 735 objekata koji su isključivo u namjeni stalnog stanovanja, 62 u namjeni stalnog stanovanja i obavljanja djelatnosti, 345 napuštenih stanova, 22 objekta za odmor i rekreaciju, 111 objekata za iznajmljivanje turistima te 7 objekata za ostale djelatnosti. Godine 2016. bila su stalno korištena 563 objekta, od čega 445 iznimno za stanovanje, 20 za stanovanje i obavljanje djelatnosti, 81 za stanovanje i ljeti iznajmljivanje dijela stana turistima, 11 za stanovanje i ljeti iznajmljivanje cijelog stana turistima te 4 za ostale djelatnosti¹⁴. Pad broja dostupnih objekata za stanovanje upućuje na opasnost od sve veće socijalne isključenosti i polarizacije zbog rasta cijena stanova koji ne prati socioekonomski razvoj lokalnog stanovništva.

U Dubrovniku su problemi ovisnosti isključivo o turizmu posebno naglašeni kao rezultati monokulture jednog sektora. U uvjetima pandemije COVID-19 visoka ovisnost o jednom sektoru rezultira drastičnim gubitcima, što je vidljivo i na drastičnom padu BDP-a na nacionalnoj razini. Kako bi se izbjegla monokultura i povećala otpornost na vanjske uvjete, u Dubrovniku je potrebno rasteretiti koncentrirane turističke tokove, a sam turizam povezati s poljoprivrednim resursima kako bi se ostvarila teritorijalna sinergija. Istovremeno je povijesnu jezgru potrebno rasteretiti i vratiti joj lokalni kulturni identitet koji je ugrožen uslijed turističkog opterećenja¹⁵. U kontekstu Dubrovnika orijentacija na ruralne prostore označava *otkrivanje* Župe dubrovačke i Konavala, poticanje razvoja lokalnih akcijskih grupa, proširivanje po-

12 Ekonomski institut, 2020.

13 Panayiotopoulos i Pisano, 2019.

14 Klempić Bogadi i dr., 2018.

15 Klempić Bogadi i dr., 2018.

nude turističkog smještaja izvan grada te rad na jačanju urbano-ruralnih veza kako bi se smanjila polarizacija dominantnog grada nad slabo razvijenim zaleđem. Kako bi se to ostvarilo, potrebno je razviti gospodarske veze grada i okolice putem jačanja poljoprivrednog razvoja i omogućavanja zastupljenosti lokalnih poljoprivrednika u turističkoj ponudi Dubrovnika.

NADNACIONALNI STRATEŠKI DOKUMENTI KOJI ĆE USMJERAVATI BUDUĆI RAZVOJ

Inicijativa Europske komisije iz 2019. godine pod nazivom Europski zeleni plan (*European Green Deal*) skup je zajedničkih politika s ciljem postizanja klimatski neutralne Europe do 2050. godine. EU ima cilj transformirati svoje gospodarstvo i društvo kako bi ga postavila na održiviji put te iskoristila svoje snage kao globalni lider u klimatskim i ekološkim mjerama, zaštititi potrošača i pravima radnika. Dodatni je izazov smanjenje emisije ispušnih plinova, a za to će biti potrebna povećana javna ulaganja i povećani napor za usmjerenje privatnog kapitala prema klimatskim i ekološkim akcijama istodobno izbjegavajući blokiranje neodrživih praksi. U kontekstu sinergijskog razvoja poljoprivrede i turizma u okolici grada Dubrovnika važno je istaknuti kako je Europski zeleni plan ujedno i strategija za postizanje održivosti gospodarstva EU-a, a što se želi postići kroz ulaganje u tehnologije prihvatljive za okoliš te poticanjem industrija na inovacije. U budućem sinergijskom teritorijalnom razvoju potrebno je integrirati mjere koje će doprinijeti ostvarenju ciljeva Europskog zelenog plana.

Već spomenuta Strategija *od polja do stola* predstavlja novi smjer Europske unije u revitalizaciji poljoprivrednog sektora. Cilj

Strategije jest osigurati dostupnost zdrave, pristupačne i održive hrane, boriti se protiv klimatskih promjena, zaštititi i očuvati biološku raznolikost, stvoriti pravedan ekonomski povrat u prehrambenom lancu te povećati ekološku poljoprivredu. Ovom europskom strategijom ideja je smanjiti upotrebu pesticida u poljoprivredi, smanjiti gubitak hranjivih tvari u okolišu, smanjiti prodaju antimikrobnih sredstava te poticati ekološku poljoprivredu. S obzirom na intenzivno usmjerenje budućeg ruralnog razvoja prema ekološkoj poljoprivredi (cilj EU-a je do 2030. g. imati 25 % poljoprivrednog zemljišta pod ekološkom proizvodnjom) otvaraju se mogućnosti povećanog financiranja projekata koji imaju integrirane elemente ekološke poljoprivrede. Ovakav način budućeg razvoja moguće je povezati s turističkim razvojem kroz poticanje ekoturističke ponude u okolici grada Dubrovnika.

EU je u fazi usvajanja novog višegodišnjeg financijskog okvira 2021. – 2027. koji će usmjeriti razvoj Europske unije u sljedećih sedam godina. Točni financijski okviri još nisu poznati, no važno je istaknuti kako EU želi razvoj usmjeriti na zelenu i digitalnu tranziciju. Kao preduvjet za buduće financiranje Republika Hrvatska izrađuje Nacionalni plan oporavka i otpornosti kao odgovor na pandemiju COVID-19 i preduvjet za ostvarivanje financijskih sredstava iz novog Mehanizma za oporavak i otpornost (*NextGenerationEU*). Također, Republika Hrvatska je u procesu javne rasprave za nacrt prijedloga Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. g. Među prijedlogom ciljeva nalazi se i istaknuta potreba za razvojem održivog, inovativnog i otpornog turizma koji će biti potaknut digitalnom transformacijom turističkih uslu-

ga i trajnim uključivanjem poljoprivrednih i drugih kapaciteta u turističke lance vrijednosti te turističkom valorizacijom prirodne i kulturne baštine. Također, Nacionalna razvojna strategija potiče modernizaciju poljoprivrede i usmjeravanje na ekološku proizvodnju. Ovo predstavlja adekvatnu podlogu za razvoj ruralnog i ekoturizma kao ključnih sinergijskih elemenata teritorijalnog razvoja okolice grada Dubrovnika. Teritorijalna agenda 2030. prepoznaje različite veze urbanih i ruralnih područja u Europi, kao i veze s perifernim područjima, a potiče partnerstvo i međusobnu suradnju u prostoru za kvalitetan razvoj cjelokupnog prostora. Više od 70 % stanovnika EU-a živi u gradovima. Iz tog razloga jedan od ciljeva kohezijske politike EU-a za razdoblje 2014. – 2020. bio je potaknuti integrirane strategije za jačanje održivog urbanog razvoja. Teritorijalna agenda 2030. ističe važnost policentričnog i uravnoteženog razvoja na nacionalnoj razini te kvalitetan razvoj funkcionalnih regija. Povelja iz Leipziga (*Leipzig Charter*) ističe kako bi koordinacija na lokalnoj i gradskoj te regionalnoj razini trebala biti ojačana, kao i jednako partnerstvo između gradova i ruralnih područja, između malih, srednje velikih i velikih gradova te između gradova u regiji i metropolitanskom području.

RESURSNE OSNOVE SINERGIJSKOG RAZVOJA POLJOPRIVREDE I TURIZMA U OKOLICI GRADA DUBROVNIKA

Istraživanje provedeno 2016. godine *Socioekonomski aspekti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava Dubrovačko-hercegovačke regije* uključilo je 53 člana i nositelja OPG-ova u sklopu Grada Dubrovnika kroz anketno istraživanje i intervjue tematike socioekonomskih aspekata

obiteljskih gospodarstava. Glavni zaključci ukazali su na mogućnost razvoja poljoprivrede i turizma u sinergičnom formatu, a s ciljem smanjenja pritiska na sam grad i jezgru te stvaranje novih turističkih tokova prema okolici Dubrovnika. Ideja je poticanje razvoja spoja poljoprivrede i turizma koji potiče multifunktionalnost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.

Kako bi se ostvarili potencijali povezivanja sektora poljoprivrede i turizma s ciljem rasterećenja povijesne jezgre i središnjih dijelova grada, potrebno je pristupiti problemima utvrđenim kroz navedeno istraživanje. Problemi vezani uz daljnji razvoj poljoprivrede mnogobrojni su i uzrokuju demotiviranost poljoprivrednika za nastavak bavljenja poljoprivredom ili eventualno proširenje poljoprivredne proizvodnje, a na njih dodatno utječe stanje ekonomske nesigurnosti i neorganiziranosti tržišta na višim razinama. Navodi se nedostatak novčanih potpora za poljoprivrednike, kao i sama pravila primanja poticaja koja, primjerice, ne prihvaćaju male parcele kojih je u Hrvatskoj mnogo uslijed neriješenih imovinsko-pravnih odnosa. Kako bi se poljoprivreda razvijala, potrebno je osigurati organizirane otkupe poljoprivrednih proizvoda po prihvatljivim cijenama te promovirati domaće i ekološke proizvode. Stavovi su oko ekološke poljoprivrede među ispitanicima općenito da je ona važna za razvoj u budućnosti, da se ona nameće kao razuman izbor za daljnji razvoj poljoprivrede područja s postojećim razvojnim potencijalima. To je i u skladu s europskom Strategijom *od polja do stola* koja navodi potrebu osiguravanja održive proizvodnje hrane, kao i stimulaciju održivog procesuiranja hrane, njezine prodaje i načina prezentacije ekološki proizvedene hrane koja nosi višenamjenske bene-

NOVI MODEL TERITORIJAL- NOG RAZVOJA MORA VALORI- ZIRATI RESUR- SE KOJI STOJE NEUPOTRE- BLJENI

promociju konzumacije održivih proizvoda i time potaknuli zdraviju prehranu stanovništva. Međutim, tržište ekoloških proizvoda još je nedovoljno razvijeno te stupanj prepoznatljivosti njegove vrijednosti nije u skladu s pravednim cijenama, stoga dio sugovornika navodi svoje nepovjerenje u ekološku poljoprivredu zbog velikog percipiranog rizika od gubitka prinosa.

Stanovnici najspremnije prihvaćaju uvođenje oznaka prepoznatljivosti i kvalitete za lokalne proizvode, sajmove u ljetnoj sezoni, trgovinu lokalnih proizvoda u Dubrovniku, povezivanje s restoranima i hotelima te edukaciju za EU fondove i ekološku poljoprivredu. U pojedinim selima stanovnici primjerice predlažu razvijanje sela kao difuznog hotela, osnivanje gradske turističke agencije ili sličnog posrednika koji bi pomagali dovesti turiste iz grada u okolna naselja. Najveći nedostaci su u infrastrukturi, koji ukazuju na potrebe investiranja u razvoj kako bi se stanovništvu omogućilo kvalitetnije stanovanje i obavljanje poslova te kako bi se time potencijalno privuklo i novo stanovništvo. Napredak je potreban i u postojećem problemu gospodarenja otpadom u gradu i okolici koji uzrokuje onečišćenje naselja i okoliša. Dugotrajna nedovršena gradilišta zauzimaju prostor i smanjuju zemljišta moguća za daljnju poljoprivrednu obradu te narušavaju tradicionalni izgled krajolika,

fite i za proizvođače i za krajnje korisnike te hrane. Poljoprivrednici bi smanjenjem i konačnim prestankom korištenja otrovnih kemijskih pesticida utjecali na

pa je potrebno, gdje je to moguće, voditi se načelom revitalizacije napuštenih prostora i objekata.¹⁶

ZAKLJUČAK

Teritorijalni razvoj grada Dubrovnika pod značajnim je utjecajem postojećeg oblika turističkog razvoja. Turistički trendovi potpomognuti povećanjem turističkih dolazaka zrakoplovom, nastavkom intenzivnih dolazaka u kontekstu kruzing-turizma te nastavak masovnosti turizma pozitivno utječu na širu gospodarsku sliku grada Dubrovnika, ali negativno utječu na razvoj prostora, monokulturalnost gospodarstva i socioekonomske promjene kod lokalnog stanovništva. Postojeća turistička kretanja uvelike su koncentrirana na prostor povijesne jezgre. Intenzivan priljev turista postepeno je negativno utjecao na smanjenje funkcionalnosti prostora za lokalno stanovništvo, a jačanje funkcija namijenjenih turizmu, te je potražnja za turističkim smještajem naglo porasla. Rezultat su visoke cijene nekretnina koje su postale nedostupne lokalnom stanovništvu, posebice mladim obiteljima, te postupni funkcionalni preobražaj povijesne jezgre i promjene u socioekonomskom profilu lokalnog stanovništva. Nastao je proces gentrifikacije koji u većini slučajeva rezultira gubitkom lokalnog kulturnog identiteta, gubitkom nematerijalne baštine i postepenim gubitkom interesa među turistima zbog nedostatka autentičnosti. Kako bi se utjecalo na rasterećenje povijesne jezgre, smanjenje gospodarskog i turističkog pritiska na povijesnu jezgru, a samim time i na socioekonomski oporavak lokalnog stanovništva, novi teritorijalni razvoj zahtijeva diversifikaciju turističke ponude i

¹⁶ DURA, 2016.

stvaranje alternativnih turističkih resursa/ atrakcija koji će privući turiste na turistički manje propulzivna područja. S obzirom na pedološke uvjete i ruralni karakter okoliša grada Dubrovnika posljednjih godina sve više jačaju inicijative za razvoj ponude ruralnog turizma, ekoturizma, agroturizma i drugih selektivnih oblika turizma u ruralnom području, što prati globalnu promjenu motivacije turista (turisti žele *pobjeći* u prirodu, otkrivati nova *neotkrivena* mjesta te izbjeći masovni turizam).

Postojeći resursi grada Dubrovnika i njegove okolice ukazuju na visok potencijal ostvarivanja sinergije između poljoprivrede i turizma, što će doprinijeti turističkom rasterećenju središta grada. Interes za ovom vrstom sinergije visok je među poljoprivrednicima i vlasnicima OPG-ova, ali i među turistima. Globalni utjecaj pandemije COVID-19 ukazao je na potrebu diversifikacije gospodarstva i na slabu otpornost ekonomije koja ovisi o jednoj grani, što je posebice važno u kontekstu razvoja turizma. Novi model teritorijalnog razvoja mora valorizirati resurse koji stoje neupotrebjeni, a mogu značajno doprinijeti održivijem prostornom, gospodarskom, društvenom i okolišnom razvoju. Budućnost EU-a usmjerena je na zelenu i digitalnu tranziciju, a brojni dokumenti ukazuju na potrebu za stvaranjem održivog i kružnog gospodarstva, zelene infrastrukture, ekološke poljoprivrede i općenito održivog gospodarskog razvoja. Novi financijski instrumenti (između kojih i integrirana teritorijalna ulaganja) bit će uskoro dostupni za financiranje ekološke poljoprivrede i povezivanje s turističkim aktivnostima u ruralnom prostoru, što je potrebno implementirati u budućem teritorijalnom razvoju grada Dubrovnika i njegova funkcionalnog okruženja. ■

LITERATURA

- Albrechts, L. 2004. Environment and Planning B: Planning and Design, 31(5). *Strategic (spatial) planning reexamined*. 743–758.
- Atkinson, R. G. 2004. European Journal of Housing Policy, 4(1). *The Evidence on the Impact of Gentrification: New Lessons for the Urban Renaissance?* 107–131.
- Čaldarović, O.; Šarinčić, J. 2008. *Sociologija i prostor* 46 (3–4). First signs of gentrification? Urban regeneration in the transitional society: the case of Croatia. *Sociologija i prostor*. 369–381.
- Klempić Bogadi, S.; Vukić, J.; Čaldarović, I. 2018. *Život u Povijesnoj jezgri Dubrovnika – Sociološko-demografska studija*. Zavod za obnovu Dubrovnika. Dubrovnik.
- Kunst, I. 2017. *Sociologija i prostor*, 55 (1 (2017)). Image Redesign as a Tool for Safeguarding a Destination's Market Prosperity: The Case of Dubrovnik. 55–75.
- Panayiotopoulos, A. & Pisano, C. 2019. *Tourism Planning & Development*, 16(4), Overtourism dystopias and socialist utopias: Towards an urban armature for Dubrovnik. 393–410.
- Renau, L. D. 2018. *Urban Science*, 2(4). Touristification, Sharing Economies and the New Geography of Urban Conflicts. 104 str.
- Zlatac Gamberozić, J.; Tonković, Ž. 2015. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociološka istraživanja okoline*, 24 (2–3). Od masovnog prema održivom turizmu: komparativna studija slučaja otoka Brača. 85–102.
4. *Forum za javnu upravu*, Institut za javnu upravu, Friedrich Ebert Stiftung, 2015
- Directorate-General for Regional and Urban Policy. Compendium of Spatial planning policies and Systems in the European Union. 1999. European Commission.
- Europski zeleni plan*. COM(2019) 640. 2019. Europska komisija.
- Pregled tržišta nekretnina u Republici Hrvatskoj za 2019. godinu*. 2020. Ekonomski institut, Zagreb.
- Program razvoja Grada Dubrovnika do 2020. godine*. 2007. Grad Dubrovnik.
- Prostorni plan uređenja Grada Dubrovnika (*Službeni glasnik Grada Dubrovnika* 7/05, 6/07, 10/07, 03/14, 09/14, 19/15, 18/16, 25/18, 13/19, 7/20).
- Socioekonomski aspekti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava Dubrovačko-hercegovačke regije. 2016. Agrobiznis – oplemenjivanje poljoprivredne baštine u prekograničnoj dubrovačko-hercegovačkoj regiji. DURA.
- Strategija 'od polja do stola'*. 2020. COM(2020) 381. Europska komisija.
- Strategija razvoja kulture grada Dubrovnika 2015. – 2025. 2014. Grad Dubrovnik.
- Strateški plan Grada Dubrovnika 2018. – 2020. 2018. Grad Dubrovnik.
- Županijska razvojna strategija Dubrovačko-neretvanske županije 2016. – 2020. 2016. DUNEA.
- Leipzig Charter, <https://urbact.eu/leipzig-charter> (pristupljeno 25. 11. 2020.).
- Nacrt prijedloga Nacionalne razvojne strategije Republike Hrvatske do 2030. godine. 2020. <https://hrvatska2030.hr/wp-content/uploads/2020/11/Nacrt-NRS-2030-Dodaci.pdf> (pristupljeno 30. 11. 2020.).
- Territorial Agenda of the European Union 2020 Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/what/territorial-cohesion/territorial_agenda_2020.pdf (pristupljeno 26. 11. 2020.).
- Turistička zajednica Grada Dubrovnika [TZGDU], 2020. http://www.tzdubrovnik.hr/news/ruralni_turizam_bastina/index.html# (pristupljeno 24. 11. 2020.).